

Centrum Badań
nad Uprzedzeniami

Polaryzacja polityczna w Polsce. Jak bardzo jesteśmy podzieleni?

Paulina Górska

Warszawa, 2019

- Zarówno zwolennicy PiS, jak i zwolennicy partii opozycyjnych mają negatywny stosunek do swoich oponentów politycznych – jeśli traktować negatywne uczucia wobec osób o przeciwnych preferencjach wyborczych jako wskaźnik polaryzacji politycznej, można uznać, że społeczeństwo polskie jest podzielone;
- Postawy zwolenników partii opozycyjnych wobec zwolenników PiS są bardziej negatywne niż postawy zwolenników PiS wobec zwolenników opozycji – wyborcy partii opozycyjnych żywią bardziej negatywne uczucia, w większym stopniu dehumanizują i mają mniejsze zaufanie do swoich oponentów politycznych niż zwolennicy partii rządzącej;
- Zwolennicy partii opozycyjnych mają bardziej negatywne postawy wobec zwolenników PiS niż wobec grup, które są najmniej lubiane w społeczeństwie polskim (tj. Żydów, muzułmanów, uchodźców, osób homoseksualnych i osób transpłciowych);
- Zwolennicy PiS mają tak samo negatywne postawy wobec zwolenników partii opozycyjnych i tradycyjnie nielubianych przez Polaków grup;
- Zwolennicy partii opozycyjnych uważają, że są bardziej nielubiani przez swoich oponentów politycznych niż zwolennicy partii rządzącej;
- Zwolennicy partii opozycyjnych uważają, że są bardziej dehumanizowani przez swoich oponentów politycznych niż zwolennicy partii rządzącej;
- Zarówno wśród zwolenników PiS, jak i zwolenników partii opozycyjnych negatywne uczucia wobec oponentów politycznych przewidywane są przez przekonanie, że przeciwnicy polityczni nie lubią i dehumanizują grupę, do której należy respondent;
- Zarówno w grupie wyborców PiS, jak i wyborców partii opozycyjnych dehumanizacja oponentów politycznych przewidywana jest przez przekonanie, że przeciwnicy polityczni dehumanizują grupę, do której należy respondent;
- Zwolennicy PiS mają częstszy kontakt ze zwolennikami opozycji niż zwolennicy opozycji ze zwolennikami PiS;
- W grupie zwolenników PiS kontakt ze zwolennikami opozycji wiąże się z pozytywnymi postawami wobec nich – im częstsze są interakcje z wyborcami partii opozycyjnych, tym cieplejsze są uczucia żywione wobec tej grupy, większe zaufanie wobec jej członków oraz mniejsza dehumanizacja

- Efekty kontaktu z oponentami politycznymi są znacznie słabsze w grupie zwolenników opozycji; kontakt ze zwolennikami PiS-u wiązał się z większym zaufaniem wobec tej grupy, ale tylko u tych wyborców partii opozycyjnych, którzy nie postrzegali swoich postaw w kategoriach moralnych. U osób, które swój stosunek do oponentów widziały jako kwestię moralności, kontakt ze zwolennikami PiS-u wiązał się z mniejszym zaufaniem wobec tej grupy.

Wstęp

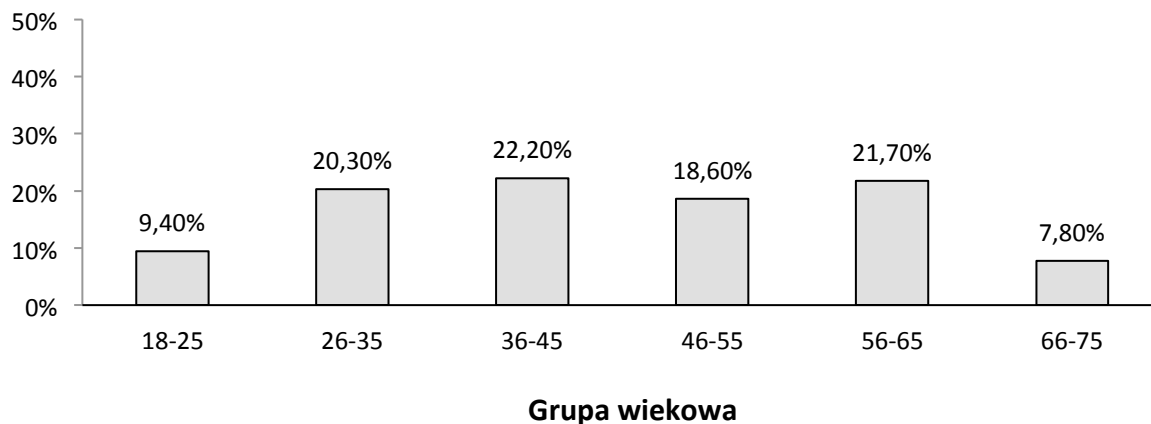
Śmierć Prezydenta Gdańska Pawła Adamowicza w wyniku ataku podczas miejskiej edycji 27. Finału Wielkiej Orkiestry Świątecznej Pomocy poskutkowała powrotem pytań o stopień polaryzacji politycznej Polaków. Jakie postawy wobec siebie nawzajem mają wyborcy PiS i partii opozycyjnych? Jakie nastawienie, w mniemaniu zwolenników poszczególnych stron politycznego sporu, mają do nich ich oponenty? Czy uprzedzenia wobec przeciwników politycznych są większe czy mniejsze niż uprzedzenia wobec tradycyjnie najbardziej nielubianych grup? Czy zwolennicy opozycji i partii rządzącej mają ze sobą kontakt? Czy kontakt między zwolennikami PiS i opozycji ma potencjał, by poprawiać ich postawy wobec siebie nawzajem? Celem niniejszego raportu jest udzielenie odpowiedzi na te pytania.

Do sprawdzenia stopnia polaryzacji politycznej Polaków posłużyły dane z sondażu zrealizowanego techniką CAPI (Computer-Assisted Personal Interviews) na reprezentatywnej próbie 1000 dorosłych Polaków. Badanie zostało przeprowadzone w dniach 24 września – 20 listopada 2018 roku, a próbę dobrano poprzez losowanie z operatu PESEL. Sondaż zrealizowano w ramach projektu badawczego „Przyczyny i konsekwencje zbiorowego działania na rzecz i przeciwko grupom obcym” finansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki (UMO-2017/25/B/HS6/01116). Za zebranie danych odpowiedzialna była pracownia INDICATOR.

W próbie znalazło się 517 kobiet i 483 mężczyzn. Osoby badane miały od 18 do 75 lat ($M = 45,38$; $SD = 14,72$; Rysunek 1). Respondentów zapytano o to, na którą partię lub ugrupowanie zagłosowałoby oni, gdyby w najbliższą niedzielę odbywały się wybory parlamentarne (Rysunek 2). Na podstawie odpowiedzi na to pytanie osoby badane podzielono na dwie grupy – wyborców PiS ($n = 261$) oraz wyborców partii opozycyjnych (czyli PO, Nowoczesnej, PSL, SLD i Partii Razem; $n = 373$). Analizy przedstawione w dalszej części tego raportu dotyczą tych dwóch grup respondentów.

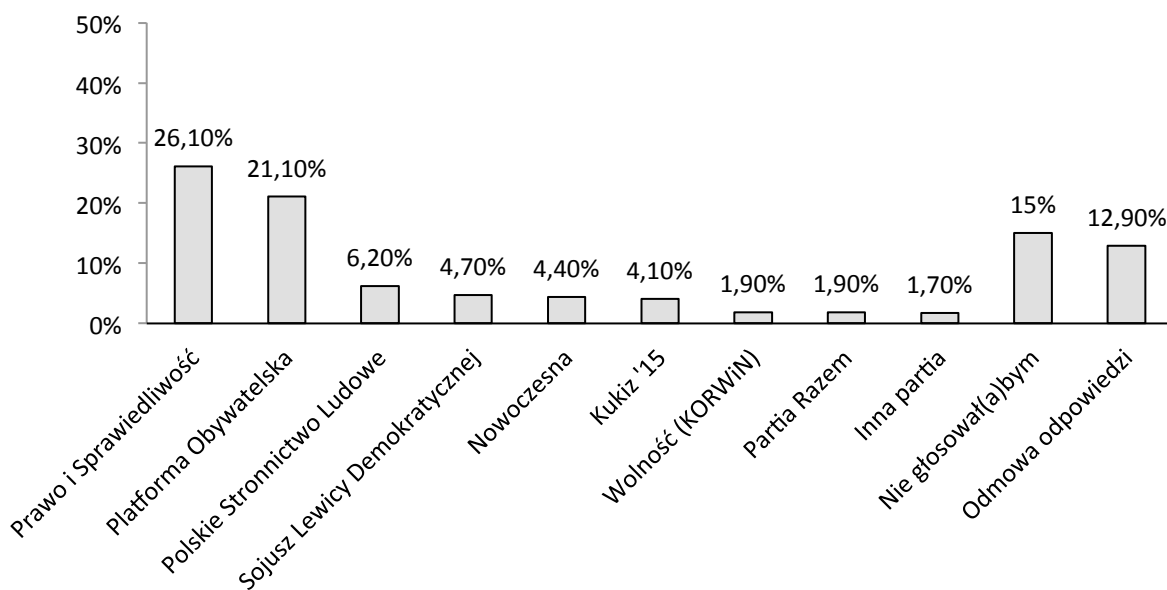
Pytania zadawane respondentom odpowiadały zadeklarowanym przez nich preferencjom wyborczym. Oznacza to, że w grupie wyborców PiS pytania mierzące temperaturę uczuć, zaufanie, dehumanizację, kontakt międzygrupowy i moralizację postaw dotyczyły

„zwolenników partii opozycyjnych”, a w grupie wyborców partii opozycyjnych – „zwolenników partii rządzącej”.

Rys. 1. Rozkład wieku w badanej próbie.
Adnotacja. N = 1000.

A gdyby w najbliższą niedzielę odbywały się wybory do Sejmu i Senatu, to na kandydata której partii lub ugrupowania głosował(a)by Pan|i w tych wyborach?

Rys. 2. Rozkład preferencji wyborczych w badanej próbie.
Adnotacja. N = 1000.

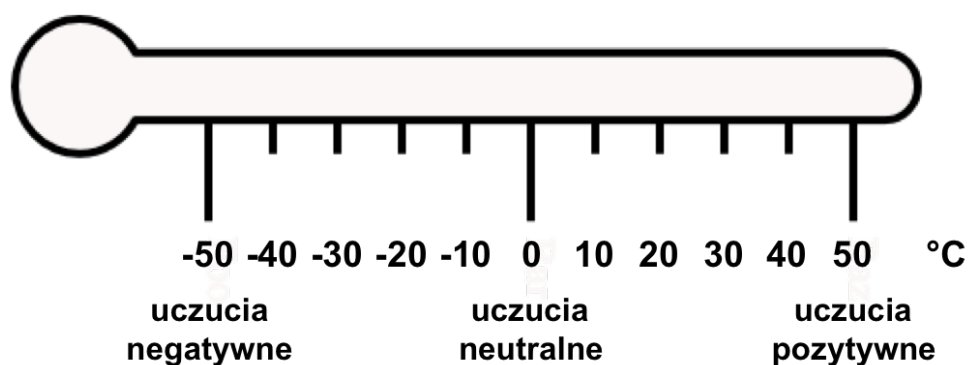
Wyniki

Podstawowe analizy

Uczucia wobec oponentów politycznych

Uczucia wobec oponentów politycznych mierzone były z użyciem termometru uczuć (Rysunek 3). Wyborcy PiS-u i partii opozycyjnych byli proszeni o zaznaczenie swoich uczuć wobec, odpowiednio, zwolenników partii opozycyjnych i zwolenników partii rządzącej. Skala odpowiedzi rozciągała się od -50°C (uczucia negatywne) do 50°C (uczucia pozytywne). Odpowiedź 0°C oznaczała uczucia neutralne ($M = -11,45$; $SD = 24,90$).

Rys. 3. Termometr uczuć.

Zarówno w przypadku wyborców partii opozycyjnych ($M = -14,93$; $SD = 24,19$)¹, jak i wyborców PiS ($M = -6,29$; $SD = 25,10$)², średnia odpowiedzi na pytanie o uczucia wobec oponentów politycznych była istotnie niższa od punktu 0, który oznaczał uczucia neutralne (Rysunek 4). A zatem, obie grupy żywiły niechęć wobec zwolenników przeciwnej opcji politycznej. Jednakże, wyborcy partii opozycyjnych mieli bardziej negatywne nastawienie wobec wyborców PiS niż wyborcy PiS wobec zwolenników partii opozycyjnych³. Wynik ten koresponduje z rezultatami uzyskanymi we wcześniejszych badaniach Centrum Badań nad Uprzedzeniami – np. w sondażu przeprowadzonym w roku 2013 19% respondentów

---

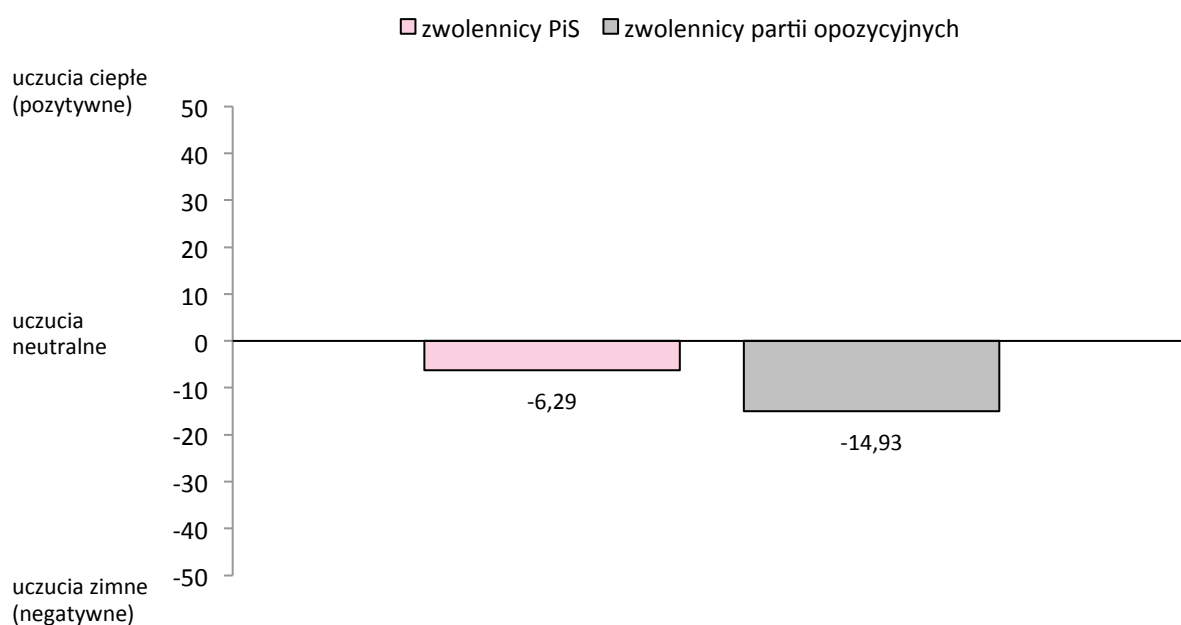
¹ $t(235) = -14,93$; $p < 0,001$; $d = 0,87$

² $t(235) = -6,29$; $p < 0,001$; $d = 0,25$

³ $t(583) = 4,18$; $p < 0,001$; $d = 0,34$

przekonanych, że Prezydent Lech Kaczyński zginął w wyniku nieszczęśliwego wypadku (w większości zwolenników partii opozycyjnych), zadeklarowało, że nie zaakceptowałoby w miejscu pracy osoby przekonanej o zamachu (w większości zwolenników PiS). W grupie osób wierzących w zamach tylko 5% nie zaakceptowałoby w miejscu pracy osoby uważającej, że w Smoleńsku miał miejsce nieszczęśliwy wypadek⁴.

W grupie wyborców PiS temperatura uczuć wobec wyborców partii opozycyjnych nie wiązała się z żadną z uwzględnionych zmiennych demograficznych⁵. W grupie zwolenników partii opozycyjnych uczucia wobec wyborców PiS były skorelowane pozytywnie z subiektywną sytuacją materialną⁶ – im lepiej wyborcy opozycji oceniali swoje warunki materialne, tym bardziej przyjazne było ich nastawienie wobec zwolenników PiS.

Rys. 4. Uczucia wobec oponentów politycznych wśród wyborców PiS i opozycji.
Adnotacja. $N = 558$.

⁴ Soral, W. i Grzesiak-Feldman, M. (2015). Socjopsychologiczne wyznaczniki wiary w spisek smoleński. W A. Stefaniak, M. Bilewicz i M. Winiewski (Red.), *Uprzedzenia w Polsce* (s. 285-304). Warszawa: Wydawnictwo Liberi Libri

⁵ Sprawdzano związki z płcią, wiekiem, wielkością miejsca zamieszkania, wykształceniem i subiektywną sytuacją materialną

⁶ $r_s = 0,14$; $p = 0,012$

Dehumanizacja oponentów politycznych

Negatywne postawy wobec innych grup mogą przyjmować formę dehumanizacji, czyli odmawiania przedstawicielom grup obcych cech ludzkich. Jak pokazują badania psychologów społecznych, odczuwanie innych pociąga za sobą szereg konsekwencji, takich jak dążenie do izolacji dehumanizowanych grup czy agresja wobec nich⁷⁸. Jednym z rodzajów dehumanizacji jest dehumanizacja animalistyczna, polegająca na porównywaniu członków grup obcych do zwierząt i badana już w kontekście konfliktów politycznych⁹. To właśnie ten rodzaj dehumanizacji mierzony był w niniejszym badaniu.

Do pomiaru dehumanizacji wykorzystano miarę obrazkową „The ascent of humans”, zaproponowaną przez Noura Kteily’ego i współpracowników¹⁰ (Rysunek 5). Zadane respondentom pytanie oraz wprowadzenie do niego brzmiały następująco: „Czasem ludzie wydają się innym bardziej bądź mniej ludzcy. W oczach innych ludzi niektórzy wydają się być bardzo rozwinięci, inni zaś zdają się znajdować na wcześniejszych stadiach ewolucji. Postępując się obrazkiem zamieszczonym poniżej, proszę określić, na jakim stadium ewolucji umieścić(a)by Pan/i zwolenników partii opozycyjnych / zwolenników partii rządzącej?”. Skala odpowiedzi rozciągała się od 1 (maksymalna dehumanizacja) do 9 (brak dehumanizacji). Przed dalszymi analizami odpowiedzi respondentów zostały przekodowane tak, by wyższe wartości oznaczały większą dehumanizację. Po tej transformacji średnia w próbie wyniosła $M = 3,30$, a odchylenie standardowe $SD = 2,77$.

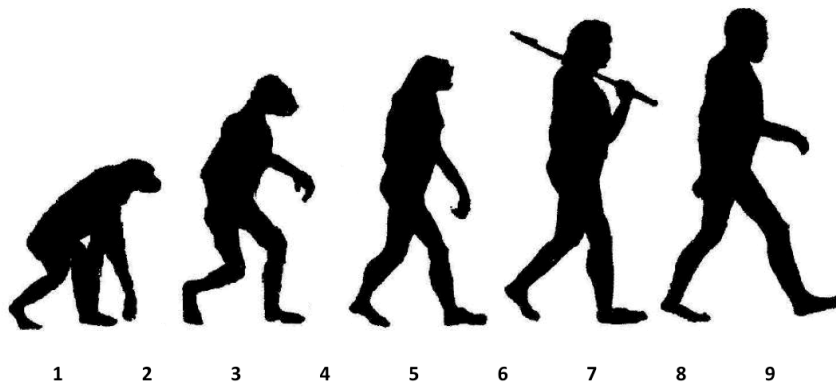
⁷ Drogosz, M., Bilewicz, M. i Kofta, M. (Red.). (2012). *Poza stereotypy. Dehumanizacja i esencjalizm w postrzeganiu grup społecznych*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar

⁸ Kteily, N. S. i Bruneau, E. (2017). Darker demons of our nature: The need to (re) focus attention on blatant forms of dehumanization. *Current Directions in Psychological Science*, 26, 487-494. Doi: 10.1177/0963721417708230

⁹ Pacilli, M. G., Rocco, M., Pagliaro, S. i Russo, S. (2016). From political opponents to enemies? The role of perceived moral distance in the animalistic dehumanization of the political outgroup. *Group Processes & Intergroup Relations*, 19, 360-373. Doi: 10.1177/1368430215590490

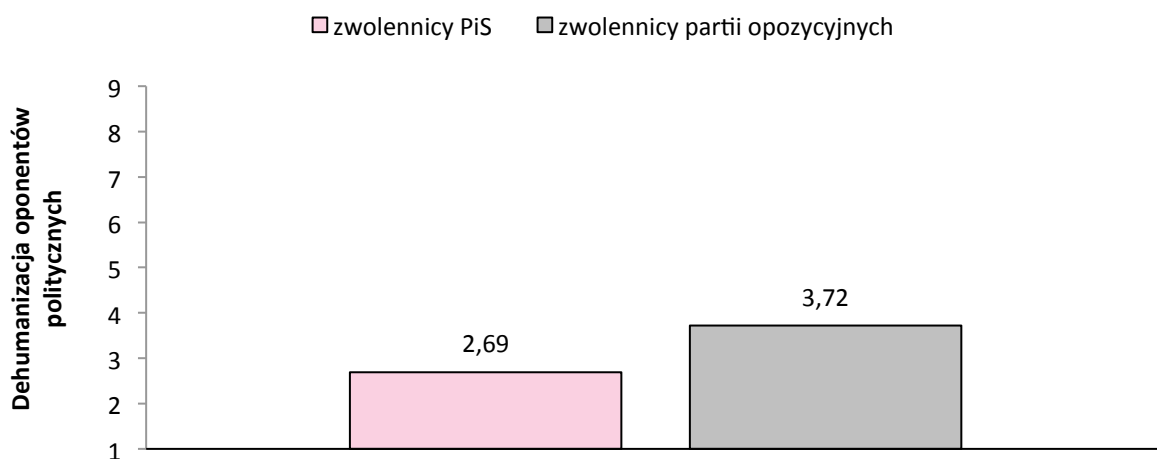
¹⁰ Kteily, N., Bruneau, E., Waytz, A. i Cotterill, S. (2015). The ascent of man: Theoretical and empirical evidence for blatant dehumanization. *Journal of Personality and Social Psychology*, 109, 901-931. Doi: 10.1037/pspp0000048

Rys. 5. Miara dehumanizacji.

Dehumanizacja oponentów politycznych była wyższa wśród zwolenników partii opozycyjnych ($M = 3,72$; $SD = 2,90$) niż w grupie wyborców PiS ($M = 2,69$; $SD = 2,44$; Rysunek 6)¹¹. Dehumanizacja wyborców opozycji przez zwolenników PiS nie łączyła się z żadną rozpatrywaną zmienną demograficzną. W grupie wyborców partii opozycyjnych dehumanizacja wyborców PiS wiązała się negatywnie z wielkością miejsca zamieszkania¹² – w im większej miejscowości mieszkali sympatycy opozycji, w tym mniejszym stopniu dehumanizowali oni wyborców partii rządzącej. Wynik ten wydaje się przeczyć narracji, że, mieszkający na wsi i w małych miasteczkach wyborcy partii rządzącej są najbardziej pogardzani przez mieszkańców wielkich miast sceptycznych wobec PiS.

Rys. 6. Dehumanizacja oponentów politycznych wśród wyborców PiS i opozycji.
Adnotacja. $N = 603$.

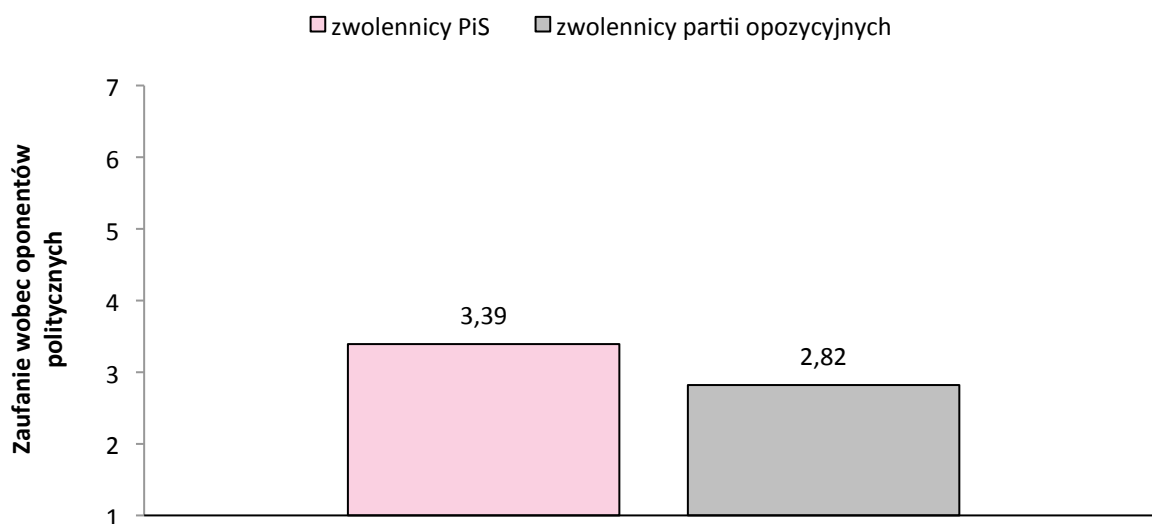
¹¹ $t(577,17) = -4,74$; $p < 0,001$; $d = 0,39$

¹² $r = -0,14$; $p = 0,008$

Zaufanie do oponentów politycznych

Miara zaufania do oponentów politycznych składała się z dwóch stwierdzeń: „Zwolennicy partii opozycyjnych / Zwolennicy partii rządzącej są godni zaufania” i „Zwolennicy partii opozycyjnych / Zwolennicy partii rządzącej są uczciwi”¹³. Skala odpowiedzi rozciągała się od 1 (zdecydowanie nie zgadzam się) do 7 (zdecydowanie się zgadzam; $M = 3,05$; $SD = 1,63$).

Zwolennicy partii opozycyjnych mieli mniejsze zaufanie do wyborców PiS ($M = 2,82$; $SD = 1,61$) niż zwolennicy PiS wobec wyborców partii opozycyjnych ($M = 3,39$; $SD = 1,61$; Rysunek 7)¹⁴. W grupie wyborców PiS zaufanie wobec wyborców partii opozycyjnych nie było przewidywane przez żadną zmienną demograficzną. W grupie zwolenników partii opozycyjnych zaufanie do wyborców PiS było różnicowane przez płeć¹⁵ – kobiety ufały wyborcom partii rządzącej w mniejszym stopniu niż mężczyźni ($M = 2,56$; $SD = 1,45$ vs. $M = 3,11$; $SD = 1,72$).

Rys. 7. Zaufanie wobec oponentów politycznych wśród wyborców PiS i opozycji.
Adnotacja. $N = 604$.

Metapostawy

Badania prowadzone w obrębie psychologii społecznej sugerują, że postawy wobec grup obcych mogą być przynajmniej w części wyjaśniane przez metapostawy, czyli przekonania na

¹³ $r = 0,84$; $p < 0,001$

¹⁴ $t(602) = 4,32$; $p < 0,001$; $d = 0,36$

¹⁵ $t(328,10) = 3,30$; $p = 0,001$; $d = 0,35$

temat nastawienia przedstawicieli grupy obcej do grupy własnej¹⁶. Innymi słowy, jeśli dana osoba sądzi, że jej grupa jest nielubiana przez grupę obcą, może skłaniać ją to do nabrania negatywnego stosunku do tej grupy obcej.

W niniejszym badaniu metapostawy mierzone były z wykorzystaniem termometru uczuć (Rysunek 3). Zwolennikom PiS i partii opozycyjnych zadano następujące pytanie: „Jak Pan|i sądzi, jaki jest stosunek zwolenników partii opozycyjnych / partii rządzącej do osób takich jak Pan|i, czyli zwolenników partii rządzącej / partii opozycyjnych?”. Odpowiedzi można było udzielać na skali od -50°C (*uczucia negatywne*) do 50°C (*uczucia pozytywne*). Odpowiedź 0°C oznaczała uczucia neutralne ($M = -6,59$; $SD = 24,90$).

W porównaniu z wyborcami PiS ($M = -3,04$; $SD = 24,59$), wyborcy partii opozycyjnych postrzegali postawy oponentów jako bardziej negatywne ($M = -9,09$; $SD = 24,85$; Rysunek 8)¹⁷. Średnia odpowiedzi zwolenników opozycji była istotnie niższa od 0¹⁸, które oznaczało uczucia neutralne. A zatem, wyborcy partii opozycyjnych byli przekonani, że wyborcy partii rządzącej mają wobec nich nastawienie negatywne. Od 0 nie różniła się natomiast średnia odpowiedzi w grupie wyborców PiS¹⁹ – zwolennicy tej partii uważali, że zwolennicy opozycji mają wobec nich postawy neutralne.

W grupie zwolenników partii rządzącej, postrzegane postawy przeciwników politycznych nie łączyły się z żadną zmienną demograficzną. W grupie zwolenników opozycji postrzegane uczucia wyborców PiS łączyły się negatywnie z wykształceniem²⁰ i pozytywnie z sytuacją materialną gospodarstwa domowego²¹. Im lepiej wykształceni byli wyborcy partii opozycyjnych oraz im gorzej oceniali swoje warunki materialne, w tym większym stopniu byli oni przekonani, że wyborcy PiS żywią negatywne uczucia wobec zwolenników opozycji.

---

¹⁶ Kteily, N., Hodson, G. i Bruneau, E. (2016). They see us as less than human: Metadehumanization predicts intergroup conflict via reciprocal dehumanization. *Journal of Personality and Social Psychology*, 110, 343-370. Doi: 10.1037/pspa0000044

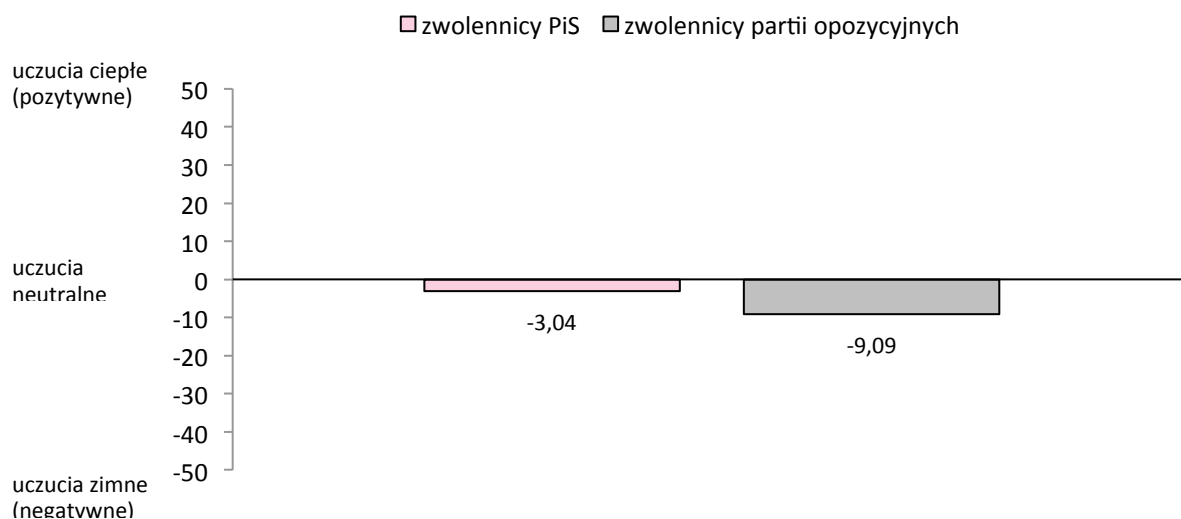
¹⁷ $t(572) = 2,89$; $p = 0,004$; $d = 0,25$

¹⁸ $t(336) = -9,10$; $p < 0,001$; $d = 0,37$

¹⁹ $t(236) = -3,04$; $p = 0,058$; $d = 0,12$

²⁰ $r = -0,13$; $p = 0,029$

²¹ $r_s = 0,16$; $p = 0,004$

Rys. 8. Postrzegane uczucia oponentów politycznych wobec własnej grupy politycznej wśród wyborców PiS i opozycji.

Adnotacja. $N = 574$.

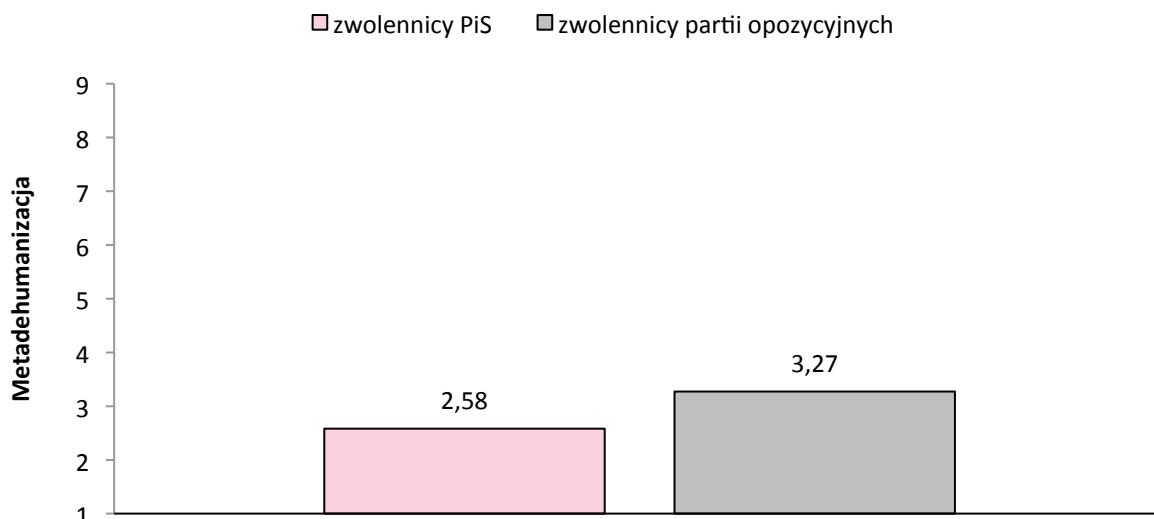
Metadehumanizacja

Analogicznym zjawiskiem względem metapostaw jest metadehumanizacja, czyli przekonanie, że grupa obca dehumanizuje grupę własną. Jak sugerują wyniki dostępnych badań, metadehumanizacja stanowi jeden z czynników wyjaśniających dehumanizację – w im większym stopniu dana osoba uważa, że jej grupa jest dehumanizowana przez grupę obcą, tym silniej dehumanizuje ona grupę obcą²².

Metadehumanizacja różnicowana była przez preferencje wyborcze (Rysunek 9)²³. W porównaniu ze zwolennikami partii rządzącej ($M = 2,58$; $SD = 2,36$), wyborcy partii opozycyjnych byli w większym stopniu przeświadczeni, że ich grupa jest dehumanizowana przez przeciwników politycznych ($M = 3,27$; $SD = 2,70$). W żadnej z wyróżnionych grup odpowiedzi respondentów nie wiązały się ze zmiennymi demograficznymi.

²² Kteily, Hodson i Bruneau, 2016

²³ $t(555,69) = -3,29$; $p = 0,001$; $d = 0,25$

Rys. 9. Postrzegana dehumanizacja własnej grupy politycznej przez oponentów politycznych. Adnotacja. $N = 587$.

Kontakt z oponentami politycznymi

Respondentów zapytano także o częstotliwość kontaktu z przeciwnikami politycznymi. Osobom badanym zadano następujące pytanie: „Jak często rozmawia Pan|i ze zwolennikami partii opozycyjnych / partii rządzącej” (1 = *nigdy*, 2 = *raz w roku*, 3 = *kilka razy w roku*, 4 = *raz na miesiąc*, 5 = *raz na tydzień*, 6 = *codziennie*; $M = 3,41$; $SD = 1,87$).

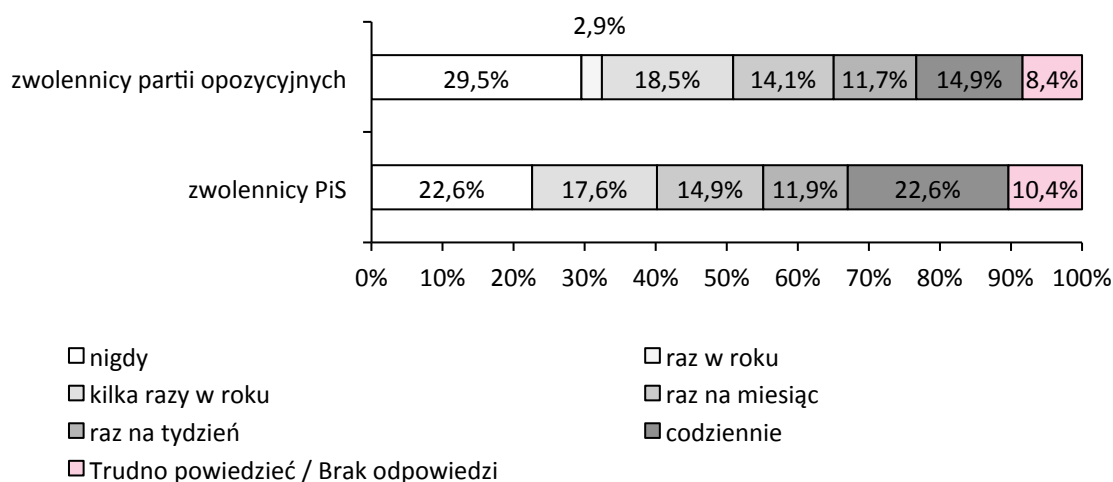
Zwolennicy partii opozycyjnych deklarowali rzadszy kontakt z oponentami politycznymi ($M = 3,22$; $SD = 1,85$) niż wyborcy partii rządzącej ($M = 3,58$; $SD = 1,88$; Rysunek 10)²⁴. Kontakt z oponentami politycznymi nie wiązał się ze zmiennymi demograficznymi.

Warto zauważyć, że zaobserwowana różnica w kontakcie z oponentami politycznymi odtwarza wyniki uzyskane w roku 2013. W przeprowadzonym wówczas sondażu aż 45% osób przekonanych, że w Smoleńsku wydarzył się nieszczęśliwy wypadek, nie znało osobiście żadnego zwolennika teorii zamachu, podczas gdy wśród osób przekonanych o zamachu żadnego zwolennika teorii nieszczęśliwego wypadku nie znało 25% respondentów²⁵.

²⁴ $t(583) = 2,94$; $p = 0,003$; $d = 0,17$

²⁵ Soral i Grzesiak-Feldman, 2015

Jak często rozmawia Pan | i ze zwolennikami partii rządzącej | partii opozycyjnych?

Rys. 10. Kontakt z oponentami politycznymi wśród wyborców PiS i opozycji.
Adnotacja. N = 575.

Moralizacja przekonań na temat oponentów politycznych

Zgodnie z propozycją Lindy Skitki – psycholożki społecznej z Uniwersytetu Illinois w Chicago – przekonania ludzi mogą różnić się pod względem stopnia moralizacji. Ta sama postawa może stanowić dla różnych osób preferencję, być wyrazem obowiązujących norm lub być postrzegana jako kwestia moralności²⁶. Na przykład poparcie dla ruchu pro-choice może wynikać z postrzegania aborcji jako środka kontroli urodzeń, z którego dana osoba może chcieć skorzystać w przyszłości (preferencja), być ekspresją przekonań obowiązujących w grupie odniesienia (norma), czy też wypływać z uznawania wolności wyboru za dobro nadrzędne (imperatyw moralny).

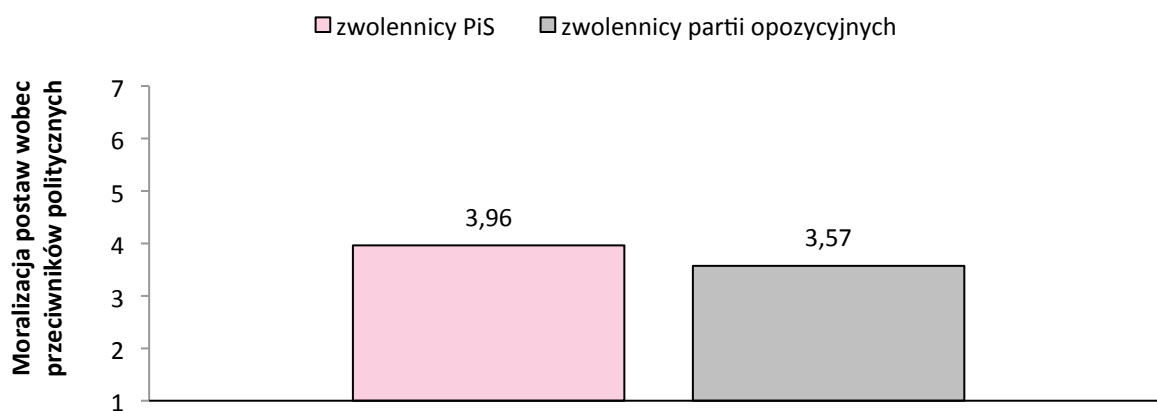
Jeśli dana postawa ma charakter moralny, doświadczana jest ona jako absolutna i uniwersalna, czyli w równym stopniu stosująca się do wszystkich ludzi, także tych spoza wspólnoty, do której należy jednostka. Jak sugerują wyniki badań, moralizacja postaw wiąże

²⁶ Skitka, L. J., Bauman, C. W. i Sargis, E. G. (2005). Moral conviction: Another contributor to attitude strength or something more? *Journal of Personality and Social Psychology*, 88, 895–917. Doi: 10.1037/0022-3514.88.6.895

się z szeregiem konsekwencji takich jak intensywna partycypacja polityczna, niechęć wobec osób o odmiennych poglądach, akceptacja przemocy jako środka prowadzącego do celu czy trudności w rozwiązywaniu konfliktów²⁷.

W omawianym sondażu mierzono moralizację postaw wobec oponentów politycznych. Do pomiaru tej zmiennej wykorzystane zostały dwa stwierdzenia: „Moje przekonania na temat zwolenników partii opozycyjnych / partii rządzącej odzwierciedlają ważną część tego, kim jestem” i „Moje przekonania na temat zwolenników partii opozycyjnych / partii rządzącej stanowią ważną część mojego systemu wartości i norm moralnych”²⁸. Do każdego z tych stwierdzeń respondenci ustosunkowywali się na skali od 1 (*zdecydowanie nie zgadzam się*) do 7 (*zdecydowanie się zgadzam*; $M = 3,73$; $SD = 1,72$)

Przekonania na temat oponentów politycznych były w większym stopniu kwestią moralności dla zwolenników PiS ($M = 3,96$; $SD = 1,62$) niż partii opozycyjnych ($M = 3,57$; $SD = 1,77$; Rysunek 11)²⁹. W żadnej z tych grup odpowiedzi respondentów nie były przewidywane przez zmienne demograficzne.

Rys. 11. Moralizacja preferencji politycznych wśród zwolenników PiS i partii opozycyjnych
Adnotacja. $N = 600$.

²⁷ Skitka, L. J. (2010). The psychology of moral conviction. *Social and Personality Psychology Compass*, 4, 267-281. Doi: 10.1111/j.1751-9004.2010.00254.x

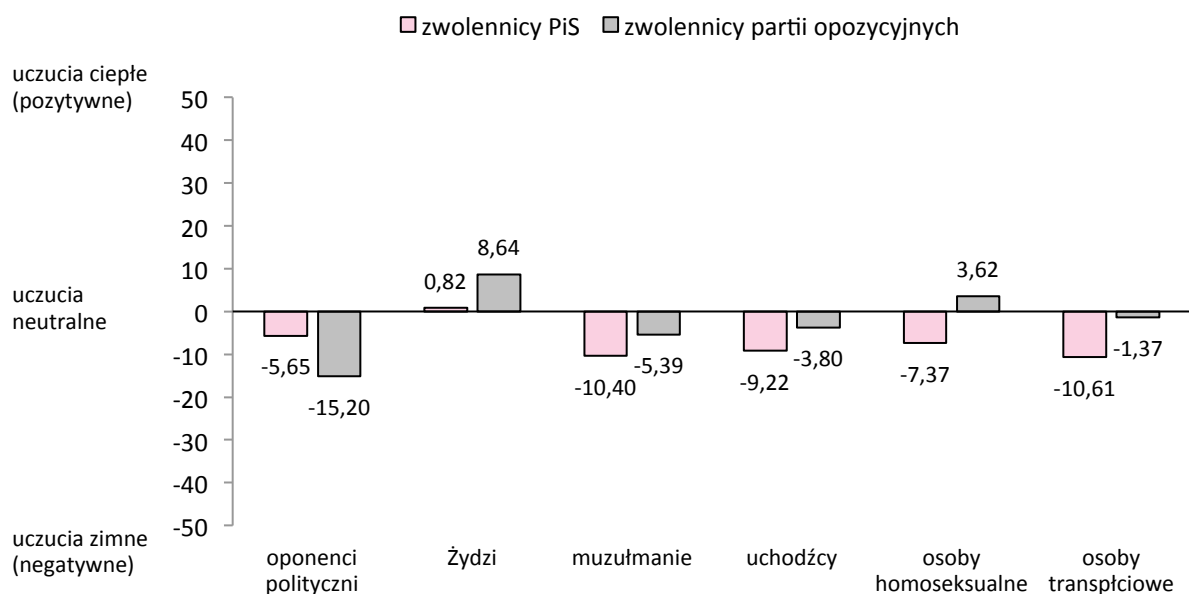
²⁸ $r = 0,86$; $p < 0,001$

²⁹ $t(553,63) = 2,79$; $p = 0,005$; $d = 0,17$

Czy uprzedzenia polityczne są silniejsze niż uprzedzenia wobec tradycyjnie nielubianych grup?

Termometr uczuć

Oprócz temperatury uczuć wobec oponentów politycznych w sondażu w analogiczny sposób mierzone były uczucia wobec grup tradycyjnie nielubianych w społeczeństwie polskim^{30 31}, tj. Żydów, muzułmanów, uchodźców, osób homoseksualnych i osób transpłciowych. Możliwe było zatem sprawdzenie, w jaki sposób postawy wobec wyborców o przeciwstawnych poglądach politycznych sytuują się na tle postaw wobec grup stanowiących obiekt największych uprzedzeń (Rys. 12).

Rys. 12. Uczucia wobec oponentów politycznych na tle uczuć wobec tradycyjnie nielubianych grup.

Adnotacja. N = 537.

³⁰ Antosz, P. (2012). *Równe traktowanie standardem dobrego rządzenia – raport z badań sondażowych*. Pobrane z

http://www.rownetraktowanie.gov.pl/sites/default/files/rowne_traktowanie_standardem_dobrego_rzadzenia_-_raport_z_badan_ilosiowych_ost_0.pdf

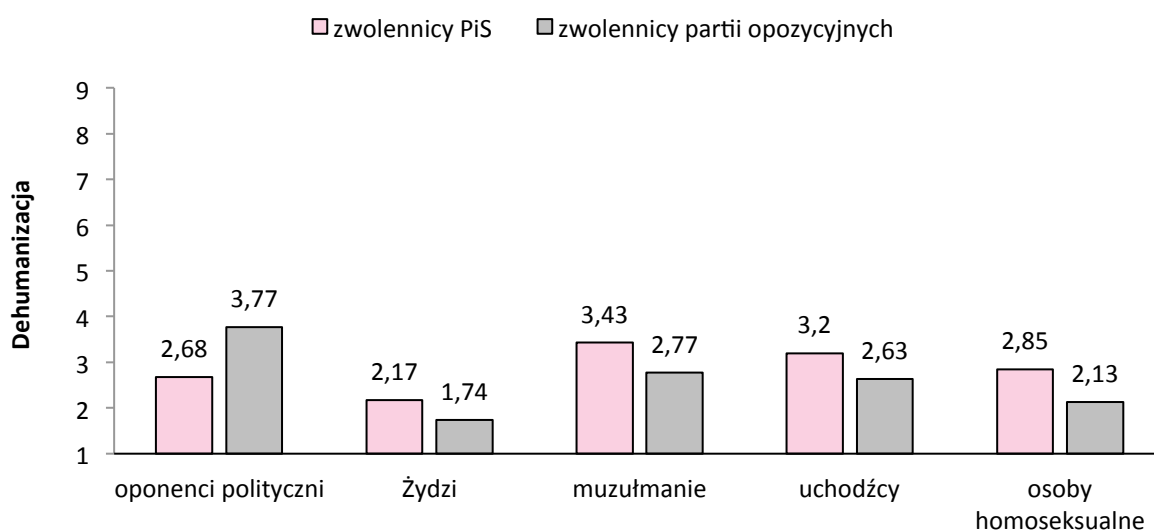
³¹ Stefaniak, A., Bilewicz, M. i Winiewski, M. (Red.). (2015). *Uprzedzenia w Polsce*. Warszawa: Wydawnictwo Liberi Libri

Różnica między uczuciami wobec przeciwników politycznych a uczuciami wobec pozostałych grup uwzględnionych w sondażu zależała od preferencji politycznych osób badanych³². Zwolennicy partii opozycyjnych mieli bardziej negatywne uczucia wobec wyborców PiS ($M = -15,20$; $SD = 23,56$) niż wobec pozostałych uwzględnionych grup ($M = 0,34$; $SD = 19,01$)³³. Podobna różnica nie występowała wśród zwolenników partii rządzącej, którzy mieli tak samo negatywne uczucia wobec wyborców partii opozycyjnych ($M = -5,65$; $SD = 25,18$) i wobec pozostałych grup traktowanych łącznie ($M = -7,36$; $SD = 17,10$)³⁴.

Dehumanizacja

W przeprowadzonym badaniu mierzono też dehumanizację czterech grup – Żydów, muzułmanów, uchodźców i osób homoseksualnych. Możliwe było więc sprawdzenie, czy zwolennicy przeciwnej opcji politycznej byli postrzegani przez wyborców PiS i opozycji jako mniej ludzcy niż przedstawiciele najbardziej nielubianych przez Polaków grup (Rysunek 13).

Rys. 13. Dehumanizacja oponentów politycznych na tle dehumanizacji tradycyjnie nielubianych grup.

Adnotacja. $N = 566$.

³² $F_{preferencje\ polityczne \times grupa}(1, 535) = 66,40$; $p < 0,001$; cząstkowa $\eta^2 = 0,110$

³³ $F(1, 313) = 116,03$; $p < 0,001$; cząstkowa $\eta^2 = 0,270$

³⁴ $F(1, 222) = 1,33$; $p = 0,250$; cząstkowa $\eta^2 = 0,006$

Różnica między dehumanizacją zwolenników przeciwnej opcji politycznej a dehumanizacją innych grup uwzględnionych w sondażu zależała od preferencji politycznych³⁵. Podczas gdy wyborcy partii opozycyjnych w większym stopniu dehumanizowali wyborców PiS ($M = 3,77$; $SD = 2,90$) niż Żydów, muzułmanów, uchodźców i osoby homoseksualne ($M = 2,32$; $SD = 1,53$)³⁶, wyborcy PiS w tym samym stopniu dehumanizowali zwolenników opozycji ($M = 2,68$; $SD = 2,47$) i pozostałe grupy rozważane łącznie ($M = 2,91$; $SD = 2,01$)³⁷

Czy postawy wobec oponentów politycznych i ich dehumanizacja zależą od metapostaw i metadehumanizacji?

Następnym etapem analiz było sprawdzenie, czy nastawienie do przeciwników politycznych było przewidywane przez metapostawy i metadehumanizację³⁸. W tym celu przeprowadzono serię analiz regresji liniowej, w których zmiennymi wyjaśnianymi były temperatura uczuć i dehumanizacja oponentów, zaś zmiennymi wyjaśniającymi – metapostawy i metadehumanizacja.

W grupie wyborców PiS temperatura uczuć wobec zwolenników partii opozycyjnych była przewidywana zarówno przez metapostawy³⁹, jak i metadehumanizację⁴⁰. A zatem, w im większym stopniu zwolennicy partii rządzącej byli przekonani, że wyborcy partii opozycyjnych nie lubią wyborców PiS i ich dehumanizują, tym bardziej negatywne były ich uczucia wobec zwolenników opozycji. Model wyjaśniał 35% zmienności pod względem uczuć wobec zwolenników partii opozycyjnych.

---

³⁵ $F_{\text{preferencje polityczne} \times \text{grupa}}(1, 564) = 64,90$; $p < 0,001$; cząstkowa $\eta^2 = 0,103$

³⁶ $F(1, 337) = 94,03$; $p < 0,001$; cząstkowa $\eta^2 = 0,218$

³⁷ $F(1, 227) = 3,51$; $p = 0,062$; cząstkowa $\eta^2 = 0,015$

³⁸ Kteily, Hodson i Bruneau, 2016

³⁹ $B = 0,38$; $SE = 0,07$; $\beta = 0,37$; $p < 0,001$

⁴⁰ $B = -3,06$; $SE = 0,76$; $\beta = -0,29$; $p < 0,001$

Podobne zależności zaobserwowano w grupie wyborców partii opozycyjnych. Temperatura uczuć wobec zwolenników PiS była przewidywana pozytywnie przez metapostawy⁴¹ i negatywnie przez metadehumanizację⁴² – w im większym stopniu zwolennicy partii opozycyjnych sądzili, że wyborcy partii rządzącej nie lubią ich i dehumanizują, tym bardziej negatywne były ich uczucia wobec wyborców PiS. Model wyjaśniał 33% zróżnicowania pod względem zmiennej zależnej.

Trochę inny wzór zaobserwowany został, gdy zmienną wyjaśnianą była dehumanizacja oponentów politycznych. Zarówno w grupie wyborców PiS, jak i partii opozycyjnych dehumanizacja przeciwników politycznych była przewidywana pozytywnie przez metadehumanizację⁴³ ale nie przez metapostawy⁴⁴ – im bardziej respondenci byli przekonani, że są dehumanizowani przez oponentów politycznych, tym bardziej dehumanizowali oni przeciwników. Model wyjaśniał odpowiednio 60% i 45% zróżnicowania zmiennej zależnej.

Podsumowując, odtworzył się wzór zależności obserwowany we wcześniejszych badaniach – temperatura uczuć wobec oponentów politycznych oraz ich dehumanizacja okazały się zależeć od przekonań na temat stosunku przeciwników do własnej formacji politycznej.

Czy kontakt międzygrupowy może poprawiać postawy wobec oponentów politycznych?

Celem kolejnej części analiz było sprawdzenie, czy, zgodnie z hipotezą kontaktu zakładającą, że interakcje z przedstawicielami grup obcych redukują uprzedzenia wobec tych grup⁴⁵,

---

⁴¹ $B = 0,37$; $SE = 0,06$; $\beta = 0,38$; $p < 0,001$

⁴² $B = -2,28$; $SE = 0,54$; $\beta = -0,25$; $p < 0,001$

⁴³ $B = 0,78$; $SE = 0,06$; $\beta = 0,76$; $p < 0,001$ w grupie zwolenników PiS i $B = 0,73$; $SE = 0,06$; $\beta = 0,68$; $p < 0,001$ w grupie zwolenników partii opozycyjnych

⁴⁴ $B = -0,003$; $SE = 0,01$; $\beta = -0,03$; $p = 0,620$ w grupie zwolenników PiS i $B = 0,001$; $SE = 0,01$; $\beta = 0,01$; $p = 0,915$ w grupie zwolenników partii opozycyjnych

⁴⁵ Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Reading: Addison-Wesley

kontakt z oponentami politycznymi łączył się z pozytywnymi postawami wobec tej grupy. Jak wskazują wyniki zamieszczone w Tabeli 1, w grupie zwolenników PiS kontakt z wyborcami partii opozycyjnych wiązał się pozytywnie z zaufaniem i temperaturą uczuć wobec zwolenników opozycji a negatywnie z dehumanizacją i metadehumanizacją. A zatem, im częstszy kontakt ze zwolennikami opozycji mieli zwolennicy partii rządzącej, tym lepsze były ich postawy wobec tej grupy a słabsze przekonanie, że są dehumanizowani przez przeciwników politycznych.

Efekty kontaktu międzygrupowego były znacznie słabsze wśród zwolenników partii opozycyjnych. Jedyną zmienną, która łączyła się z częstotliwością interakcji ze zwolennikami PiS-u było zaufanie wobec tej grupy – wyborcy partii opozycyjnych, którzy częściej wchodzili w interakcje z wyborcami partii rządzącej, byli w większym stopniu skłonni zaufać zwolennikom PiS. Rozbieżność w efektach kontaktu zaobserwowana wśród zwolenników partii rządzącej i partii opozycyjnych odpowiada ogólnej tendencji, zgodnie z którą efekty kontaktu są słabsze w grupach o relatywnie niższym statusie⁴⁶. Biorąc pod uwagę obecny układ sił na polskiej scenie politycznej, grupę tę stanowią wyborcy partii opozycyjnych.

Bardziej szczegółowe analizy wykazały, że w grupie zwolenników partii opozycyjnych efekty kontaktu z wyborcami PiS zależały od stopnia moralizacji postaw wobec oponentów politycznych (Rysunek 14). U osób, które swojego nastawienia do zwolenników PiS nie postrzegały w kategoriach moralnych, kontakt ze zwolennikami partii rządzącej wiązał się z większym zaufaniem do tej grupy. Jeśli natomiast zwolennicy partii opozycyjnych postrzegali swoje postawy wobec zwolenników partii rządzącej poprzez pryzmat moralności, kontakt ze zwolennikami PiS wiązał się z mniejszym zaufaniem wobec tej grupy.

---

⁴⁶ Pettigrew, T. F. i Tropp, L. R. (2006). A meta-analytic test of intergroup contact theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90, 751–783. Doi: 10.1037/0022-3514.90.5.751

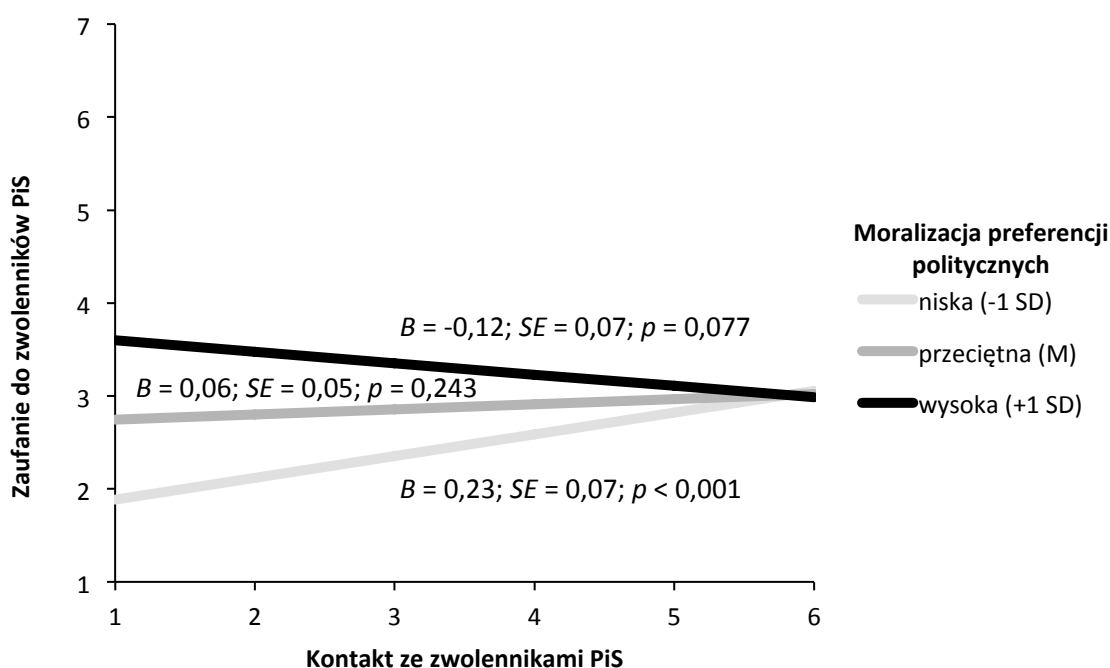
Tabela 1

Korelacje kontaktu z oponentami politycznymi z postawami wobec tej grupy wśród zwolenników PiS i partii opozycyjnych

	Zwolennicy PiS	Zwolennicy partii opozycyjnych
Temperatura uczuć wobec oponentów politycznych	0,19**	0,06
Dehumanizacja oponentów politycznych	-0,18**	-0,08
Zaufanie do oponentów politycznych	0,40***	0,15**
Metapostawy	0,12	0,09
Metadehumanizacja	-0,22**	-0,07

Adnotacja. $N = 218-345$. Przedstawiono współczynniki rho-Spearmana.

*** $p < 0,001$; ** $p < 0,01$

Rys. 14. Efekty moralizacji preferencji politycznych i kontaktu ze zwolennikami PiS na zaufanie do wyborców partii rządzącej wśród zwolenników partii opozycyjnych.

Adnotacja. $N = 325$.